

ТЭОРЫЯ І ГІСТОРЫЯ МАСТАЦТВА

Да 100-годдзя Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы
і 95-годдзя Беларускага радыё

УДК 792.2.096(476)1960/202"

У. А. Трапянок

Мастацкае ўвасабленне спектакляў Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы на Беларускім радыё з 1960-х гг. да нашага часу¹

Артыкул прысвечаны даследаванню тэматычнай і жанравай разнастайнасці радыёверсій, створаных у выніку супрацоўніцтва Беларускага радыё з Нацыянальным акадэмічным тэатрам імя Я. Купалы з 1960-х гг. да нашага часу. Гэтыя творы ілюструюць функцыянаванне рэпрэзентацыйнага ўзроўню нацыянальнага радыётэатра. Падкрэсліваецца, як тэхнічнае перааснашчэнне, новыя прыёмы і сучасныя сродкі мастацкай выразнасці (словы, гукі, шумы, музыка, паўзы) паступова змянялі радыётэатр як унікальную мастацкую з'яву.

Дзейнасць па стварэнні радыёверсій спектакляў Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы ў 1960-я гг. зменшылася, што, на нашу думку, тлумачыцца зваротам да пастаноўкі арыгінальных радыёспектакляў. У аўдыяльную прастору ў 1962 г. быў перанесены спектакль К. Саннікава «Людзі і д'яблы» па п'есе К. Крапівы. Радыё зноў звярнулася да асэнсавання падзей Вялікай Айчыннай вайны, праблем прыныповасці і кампрамісу, мужнасці і слабасці духу, вернасці і здрады. У радыёверсіі ролі ўвасоблены акцёрамі І. Шацілам, Л. Ржэцкай, Т. Аляксеевай, А. Фурманавай, П. Малчанавым, У. Дзядзюшкам, І. Ждановіч, К. Сянкевічам, П. Пекурам, В. Тарасавым, С. Бірылам, У. Кудрэвічам, Н. Гейц і інш.

Пытанні пра суадносіны асобы і грамадства, пра месца чалавека ў калектыве, яго ролю і адказнасць у працэсе стварэння новага жыцця знайшлі ўвасабленне ў радыёверсіі камедыі «Лявоніха на арбіце» (1962) па п'есе А. Макаёнка ў пастаноўцы Б. Эрына. Радыётвор атрымаўся лёгкім, вясёлым, напоўненым разнастайнымі «акустычнымі дэкарацыямі», створанымі музыкай, гукамі, акцёрскімі інтанацыямі Б. Уладамірскага, З. Стомы, Г. Макаравай, У. Дзядзюшкі, В. Тарасава,

¹ У артыкуле працягваецца разгляд праблематыкі, абазначанай у публікацыі: Трапянок У. А. Увасабленне спектакляў Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы на Беларускім радыё ў 1920–1950-я гг. // Весн. Беларус. дзярж. ун-та культуры і мастацтваў. – 2020. – № 4 (38). – С. 59–66.

З. Зубковай, А. Бараноўскага, А. Рынковіч, П. Іванова, У. Кудрэвіча і інш. Гукарэжысёрам аўдыяльнай версіі пастаноўкі выступіла Я. Зайчык.

Таксама ў 1962 г. запісана радыёверсія спектакля «На ўсякага мудраца хапае прастаты», пастаўленага Б. Эрыным па п'есе А. Астроўскага ў 1960 г. Рэжысёр імкнуўся паказаць грамадства, у якім адносіны пабудаваны на фальшы, падмане, прыніжэнні чалавечай годнасці. Аднак большай увагі з боку крытыкаў удастоілася акцёрскае выкананне, што, на нашу думку, адыграла станоўчую ролю ў выбары спектакля для стварэння радыёверсіі. Пахвалы, у прыватнасці, удастоіўся Г. Глебаў, які сыграў Мамаева. Голас славутага артыста, а таксама акцёраў Б. Уладзімірскага, Р. Кашэльнікавай, Г. Глебава, З. Браварскай, Л. Рахленкі, М. Федароўскага, Л. Ржэцкай, Т. Аляксеевай, С. Станюты і інш. зафіксаваў радыёзапіс. Тлумачэнні «ад аўтара» агучыў І. Курган, што чарговы раз пацвярджае важнасць наяўнасці гэтай ролі ў аўдыятворы.

Прэм'ерны паказ спектакля «Жаніцьба Бялугіна» ў рэжысуры Я. Громава па аднайменнай п'есе А. Астроўскага адбыўся ў тэатры імя Я. Купалы ў 1963 г. У даследаваннях, прысвечаных тэатру, адзначалася прысутнасць вялікай сапраўднай чалавечай праўды ў сцэнічным творы, якая не магла не прывабіць супрацоўнікаў мастацкага радыёвяшчання, у выніку чаго ў 1964 г. была створана радыёверсія пастаноўкі. Слухача падкуплялі не столькі падзеі ў купецка-дваранскім асяроддзі, колькі сапраўдныя пачуцці, маральна-этычны канфлікт паміж героямі Бялугіным і Агішыным. Тэмы сутыкнення чалавечнасці, даверу, шчырасці і чысціні з эгаізмам, халодным разлікам, прыстасавальніцтвам і ашуканствам заўсёды застаюцца актуальнымі. У радыётворы ўвасоблены глыбокая пранікнёнасць у ролю, праўдзівасць пачуццяў, сыграных Р. Філіпавым, Т. Аляксеевай, У. Дзядзюшкам і Л. Ржэцкай.

Праблема сумнення чалавека ў буржуазным свеце прысвечана радыёверсія спектакля «Дзівак» па п'есе Н. Хікмета, запісаная ў 1967 г. На сцэне тэатра імя Я. Купалы прэм'ера адбылася ў 1964 г. у пастаноўцы Б. Эрына. У радыётворы паказана станаўленне чалавека, свядомае далучэнне яго да змагароў за праўду, нягледзячы на страшныя для сябе наступствы. Сэнс спектакля Б. Эрына, а таксама майстэрства радыёпастаноўшчыкаў і выканаўцаў роляў (акцёраў В. Тарасава, З. Браварскай, А. Мілаванова, М. Федароўскага, Б. Уладзімірскага, Т. Кін-Камінскага, М. Яроменкі, У. Кудрэвіча і інш.) заключаўся ў адстойванні пазіцыі адказнасці чалавека перад іншымі.

Такім чынам, у 1960-я гг. было запісана 4 радыёверсіі спектакляў Купалаўскага тэатра, у аснову якіх пакладзены творы замежнай драматургіі. Для стварэння адпаведнай атмасферы ў радыёверсіях пачалі выкарыстоўвацца музыка і шумы, што павысіла мастацкія вартасці запісаў, зрабіла іх больш набліжанымі да чалавечай рэальнасці, эмацыянальна насычанымі і праўдзівымі, прыцягальнымі для ўспрымання. Гэтыя здабыткі набылі развіццё ў творах наступных дзесяцігоддзяў.

Тэма сатырычнага асуджэння маралі буржуазнага свету знайшла ўвасабленне ў радыёверсіі спектакля «Зацюканы апостал» па п'есе А. Макаёнка, запісанай у 1971 г. Паколькі ў п'есе ўздымаліся пытанні ідэалогіі неафашызму, мяшчанства, тэматычная надзённасць паспрыяла папулярнасці матэрыялу ў беларускіх і замежных тэатрах, а таксама на радыё. Пастаноўка Б. Луцэнкі, перанесеная ў акустычныя ўмовы, стала «рупарам» Малыша (сына), які бічуе заганы буржуазнага грамадства. Гэтую ролю ў радыёзапісе выканаў А. Мазлоўскі. У іншых ролях занятыя акцёры тэатра імя Я. Купалы З. Браварская, А. Мілаванаў, І. Дашкоўская, С. Бірыла, «ад аўтара» выступіў дыктар І. Курган. Над адаптацыяй сцэнічнага твора для аўдыяльнага ўвасаблення працавала творчая каманда на чале з рэжысёрам С. Гурыч.

Камедыя «Амністыя» па аднайменнай п'есе М. Матукоўскага папоўніла фонды Беларускага радыё ў 1972 г. Дасціпны, поўны нечаканых сітуацый твор забяспечыў поспех яго сцэнічнай трактоўкі і радыёверсіі. Над запісам працавалі акцёры Н. Піскарова, В. Рыжы, В. Тарасаў, П. Кармунін, Г. Арлова, С. Бірыла, Т. Кротава, В. Анісенка, Б. Дакальская, А. Доўгая, Г. Аўсяннікаў і інш. У ролі вядучага радыётвора быў задзейнічаны дыктар Э. Данчанка.

Трагедыіны канфлікт, пакладзены ў аснову адлюстравання народнага патрыятызму ў барацьбе з фашызмам, быў скарыстаны рэжысёрам В. Раеўскім у спектаклі «Трыбунал» паводле твора А. Макаёнка. П'еса, пазбаўленая знешняга дзеяння, батальных сцэн, відавочных сутыкненняў герояў, з яскравым проціборствам думак зацікавіла творчую каманду на чале з радыёрэжысёрам С. Гурыч для стварэння акустычнага твора паводле існуючай сцэнічнай пастаноўкі. Радыёверсія была запісана ў 1975 г. з удзелам акцёраў Г. Аўсянікава, Г. Макаравай, Л. Давідовіч, С. Некіпелавай, А. Уладзімірскага, П. Дубашынскага, Н. Піскаравай, У. Кудрэвіча і інш. Радыётвор вылучае не толькі моцнае акцёрскае выкананне, але і ўдалае гукавое афармленне з выкарыстаннем, у прыватнасці, мелодый С. Картэса. Напрыклад, пачатак радыёверсіі аздоблены журботнай музыкай-плачам, поўнай напружання, дзе быццам чуецца праклён вайне.

У творчай дзейнасці С. Гурыч у 1970-я гг. стварэнне радыёверсій не было адзінкавай справай, пра што сведчыць запіс, датаваны 1976 г., радыёверсіі спектакля «Апошні шанц» у пастаноўцы В. Раеўскага па аднайменнай п'есе В. Быкава пра вайну. Псіхалагізм, закладзены пісьменнікам, быў падкрэслены рэжысёрскім поглядам, акцёрскім выкананнем (М. Захарэвіч, М. Кірычэнка, В. Тарасаў, Г. Аўсяннікаў, П. Кармунін, Н. Піскарова, Г. Макарава, В. Белавосцік, А. Мазлоўскі, У. Кудрэвіч, Л. Рахленка, У. Кін-Камінскі, Ю. Лясны), музыкай С. Картэса, а таксама камандай радыётворцаў. Акустычную атмасферу і гукавую праўдзівасць у радыёверсіі стваралі гукарэжысёры А. Гіль і Э. Мартэнс, рэдактарам выступіў У. Мехаў.

Жанравую разнастайнасць існуючых радыёверсій у 1978 г. дапоўніла папулярная ў Савецкім Саюзе камедыя А. Макаёнка «Таблетку пад язык». Паказ сучаснага чалавека, працэсы развіцця тагачаснага грамадства былі ўвасоблены на сцэне тэатра імя Я. Купалы рэжысёрам Б. Луцэнкам у жанры «сельскай камедыі» з мноствам смешных сітуацый, абыгрыванне якіх іншы раз становілася самаэтай, узнятыя драматургам важныя праблемы адышлі на другі план. Радыёверсія зафіксавала творчы погляд на п'есу Б. Луцэнкі. У стварэнні аўдыятвора былі задзейнічаны выканаўцы роляў В. Белахвосцік, Г. Аўсяннікаў, А. Вавілаў, Г. Макарава, Г. Бальчэўская, У. Кін-Камінскі, А. Рынковіч, М. Кірычэнка, С. Некіпелава, Ю. Авяр'янаў, А. Ельяшэвіч, П. Дубашынскі, М. Федароўскі, У. Кудрэвіч, А. Луцэвіч, З. Зубкова, Н. Качаткова. У каманду радыёпастаноўшчыкаў уваходзілі рэжысёр С. Гурыч, гукарэжысёр А. Гіль, рэдактар У. Мехаў.

Гэтая ж творчая група, дзейнасць якой забяспечвала творам высокі мастацкі ўзровень, займалася падрыхтоўкай радыёверсіі спектакля 1979 г. «І змоўклі птушкі» па творы І. Шамякіна. За аснову быў узяты спектакль тэатра імя Я. Купалы ў пастаноўцы Б. Эрына з музыкай С. Картэса. Твор зафіксаваў майстэрства Л. Давідовіч, Б. Уладамірскага, Н. Піскаровай, У. Рагаўцова, Т. Пузіноўскай, А. Мароза, Ю. Авяр'янава, З. Стомы, Г. Макаравай, Г. Арловай, А. Рынковіч, М. Федароўскага і інш.

Радыёверсія спектакля «Напісанае застаецца» па п'есе А. Петрашкевіча, запісаная ў 1980 г., распачала новае дзесяцігоддзе супрацоўніцтва Беларускага радыё з тэатрам імя Я. Купалы, што па-ранейшаму садзейнічала папулярызаванні айчыннага тэатральнага мастацтва, знаёмству з драматургамі, актуальнымі тэмамі, а таксама творчымі здабыткамі купалаўцаў. Сцэнічнай рэжысурай спектакля займаўся А. Шалыгін, перанос твора ў акустычныя ўмовы ажыццявілі рэдактар У. Мехаў, рэжысёр С. Гурыч, гукарэжысёр А. Гіль. Радыёверсія «Напісанае застаецца» дадала ў рэпертуар радыётэатра рэпрадукцыйнага ўзроўню новую тэму – гістарычную. Твор апавядае пра падзеі, звязаныя з дзейнасцю асветніка Ф. Скарыны, ролю якога выканаў У. Рагаўцоў. У іншых ролях былі занятыя акцёры А. Мароз, Т. Пузіноўская, Ф. Варанецкі, З. Стома, Ю. Лясны, Г. Маляўскі, П. Дубашынскі, М. Федароўскі, З. Зубкова, М. Кірычэнка, А. Падабед, А. Уладамірскі, У. Кін-Камінскі, Ю. Авяр'янаў і інш.

Тэмы ўзаемаадносін бацькоў і дзяцей, адказнасці перад роднымі, адзіноты і надзеі ў жыцці чалавека раскрывае радыёверсія спектакля «Вечар» па аднайменнай п'есе А. Дударова, запісаная ў 1984 г. Радыётвор, як і сцэнічная пастаноўка Б. Эрына, прасякнуты шчырасцю, глыбінёй, праўдзівасцю, роздумамі, як важна заставацца чалавекам. Твор вылучаецца невялікай колькасцю дзеючых асоб, якіх арганічна і пранікнёна ўвасобілі акцёры Г. Макарава, В. Тарасаў, П. Дубашынскі. Акустычную атмасферу філасафічнасці, распачы і надзеі, створаную інтанацыямі выканаўцаў, дапоўніла музыка кампазітара С. Картэса. Рэжысёрам

радыёверсіі выступіла С. Гурыч, гукарэжысёрам быў В. Лешчанок, рэдактарам – У. Мехаў.

Яшчэ адна п'еса А. Дударова «Радавыя», пастаўленая на Купалаўскай сцэне ў 1985 г., мела ўсесаюзны поспех. Аўдыяльная версія зафіксавала драматургічны пасыл, праўду і глыбіню ў стварэнні вобразаў простых, самаахвярных людзей вайны, распрацаваныя рэжысёрам В. Раеўскім, акцёрамі А. Дзянісавым, В. Філатавым, Г. Давыдзькам, А. Падабедам, В. Манаевым, Т. Пузіноўскай і інш. Над радыёзапісам па асэнсаванні перажытых у гады жаклівых выпрабаванняў падзей працавалі рэдактар У. Мехаў, гукарэжысёры Ю. Букін і А. Прылішч, рэжысёр С. Гурыч, музыка А. Янчанкі ўзмацняла ўздзеянне пастаноўкі на слухача.

На хвалі запатрабаванасці і актуальнасці драматургіі А. Дударова, яе высокай маральнай этыкі, духоўнасці і чалавечнасці ў 1986 г. на дзяржаўным радыё запісана радыёверсія драмы «Парог» у рэжысуры В. Раеўскага, якая зафіксавала майстэрства У. Рагаўцова, А. Памазана, Г. Фёдаравай, Г. Маляўскага, Г. Давыдзькі, Г. Макаравай, Б. Уладамірскага, В. Філатава, Г. Бальчэўскай, У. Кудрэвіча, а таксама музыку С. Картэса. Радыёверсія на тэму маральнага аднаўлення чалавека стала чарговай творчай працай радыёрэжысёра С. Гурыч, рэдактара У. Мехава, гукарэжысёра У. Назарава, гукааператараў С. Бязлюдавай і Т. Сідаравай.

Чарговая пастаноўка В. Раеўскага знайшла ўвасабленне ў айчынным радыётэатры за 1988 г. Пры ўдзеле В. Анісенкі, які выступіў рэжысёрам аўдыятвора і ў ролі ад аўтара, акцёраў А. Мілаванава, Л. Давідовіч, М. Федароўскага, А. Сідаравай, Г. Аўсяннікава і інш., ажыццёўлены запіс радыёверсіі сатырычнай камедыі «Мудрамер» па п'есе М. Матукоўскага. Гукарэжысёрскія функцыі выканаў У. Назараў, рэдактарам стаў У. Дзюба.

Дзве аўдыяльныя работы былі зроблены ў 1980-я гг. паводле сцэнічных версій з літаратурнай асновай замежных аўтараў. Да іх адносіцца «Закон вечнасці» (1986) па рамане Н. Думбадзе і «Пунсовая кветачка» (1987) паводле рускай народнай казкі, запісанай С. Аксакавым і перакладзенай на беларускую мову К. Крапівой.

Вобраз пісьменніка Бачаны ў спектаклі «Закон вечнасці», створаны акцёрам В. Тарасавым, стаў адным з самых яркіх і складаных на купалаўскай сцэне 1980-х гг. Дзякуючы радыё голас В. Тарасава даступны і сёння. Паставілі спектакль на Купалаўскай сцэне рэжысёры Б. Глаголін і В. Раеўскі, музыку напісаў кампазітар С. Картэс. Акустычнае ўвасабленне твора адбылося дзякуючы працы радыёрэжысёра С. Сцефановіча, рэдактара У. Мехава, гукарэжысёра Ю. Букіна, гукааператараў С. Бязлюдавай і Т. Сідаравай. Сярод выканаўцаў – Г. Талкачова, В. Тарасаў, Г. Кухальская, У. Кін-Камінскі, П. Кармунін, Л. Давідовіч, Т. Нікалаева, Ф. Варанецкі, З. Зубкова, В. Белавосцік, А. Памазан, П. Дубашынскі, А. Гарцуеў, Н. Качаткова, А. Падабед, М. Кірычэнка.

Радыеверсія спектакля «Пунсовая кветачка» з'яўляецца адзінкавым узорам перанясення з Купалаўскай сцэны ў акустычныя ўмовы і фіксацыі на плёнцы твора для дзяцей. Ролі сыгралі А. Луцэвіч, А. Іваннікава, С. Некіпелава, А. Доўгая, М. Кірычэнка, У. Кін-Камінскі, Я. Нікіцін, М. Громава, З. Зубкова. Твор вылучаецца атмасферай казачнасці, вялікай колькасцю акустычных «дэкарацый», скажэннем галасоў, асаблівай тэатральнасцю, характэрнай для дзіцячага спектакля, з надзвычайным паглыбленнем у матэрыял і бездакорнай верай у прапанаваныя абставіны. За аснову радыеверсіі быў узяты спектакль 1952 г. у пастаноўцы І. Ждановіч, у якім выкарыстана музыка кампазітара Р. Пукста, гучыць яна і ў радыепастаноўцы. Над аўдыятворам працавалі рэжысёр Г. Уладамірская, рэдактар Д. Ялугіна, гукарэжысёр У. Назараў.

Такім чынам, пераважная колькасць радыеверсій 70–80-х гг. ХХ ст. запісвалася па творах айчынных драматургаў. У стварэнні аўдыятвораў выкарыстоўваліся ўсе сродкі мастацкай выразнасці радыетэатра (голос, шум, музыка), што сведчыць аб удасканаленні яго рэпрадукцыйнага ўзроўню, высокай мастацкай каштоўнасці радыеспектакляў у параўнанні з работамі ранейшых дзесяцігоддзяў.

У апошнія дзесяцігоддзі ХХ ст. беларускі радыетэатр рэпрэзентацыйнага ўзроўню працягнуў супрацоўніцтва з тэатрам Я. Купалы па-новаму. Так, у 1992 г. быў створаны спектакль «Жыццё Карыцына» па аднайменнай п'есе А. Паповай. Пастаноўку М. Пінігіна для радые адаптавалі рэдактар У. Дзюба, рэжысёр В. Анісенка, гукарэжысёр Л. Латушкіна, гукааператары С. Бязлюдава і Т. Сідарава. Ролі выконвалі акцёры-купалаўцы С. Краўчанка, Т. Аляксеева, А. Іваннікава, С. Станюта, З. Белыхвосцік. Спектакль запісаны па трансляцыі з тэатра, гэта значыць фіксацыя твора адбывалася непасрэдна падчас яго выканання на сцэне тэатра імя Я. Купалы, што паўплывала на якасць гучання (залішняя акустычная шырыня, наяўнасць пабочных гукаў і апладысмантаў). Такі спосаб стварэння радыеверсіі захоўвае ўнікальнае «жывое» акцёрскае выкананне без магчымасці выбраць найлепшы дубль. Адметнасцю радыеадаптацыі спектакля «Жыццё Карыцына» стала ўвядзенне ролі вядучага (В. Анісенка), які агучваў рэмаркі драматурга.

Спектакль «Страсці па Аўдзею» («Крык на хутары») у пастаноўцы В. Раеўскага па аднайменнай п'есе У. Бутрамеева захоўваецца ў радыефондах як запіс па трансляцыі 1995 г. Радыеверсія спектакля пра канфлікт паміж светаўспрыманням селяніна і сілай сталінскай калектывізацыі зафіксавала сцэнічную ігру Г. Аўсяннікава, П. Кармуніна, М. Захарэвіч, А. Лабуша, Ю. Авяр'янава, М. Кірычэнкі, Ф. Варанецкага, В. Філатава, Л. Давідовіч, С. Станюты, А. Іваннікавай, З. Белыхвосцік, Г. Давыдзкі, А. Гарцуева, П. Дубашынскага, А. Падабеда. Над запісам драмы працавалі прафесіяналы ў галіне радыетэатра, у тым ліку рэжысёр І. Лапцінскі, рэдактар У. Дзюба, гукарэжысёр В. Красоўскі, гукааператар Т. Сідарава.

Па трансляцыі з тэатральнага фестывалю «Маладзечанская сакавіца – 98» быў запісаны спектакль В. Раеўскага «Парфён і Аляксандра» па аднайменнай п'есе М. Манохіна. Ролі выконвалі акцёры Г. Гарбук і Ю. Міхневіч. Гукарэжысёрам запісу меладрамы выступіў У. Калгушкін. Твор пазбаўлены адыптацыі, адпаведна, некаторыя сцэны застаюцца незразумелымі падчас праслухоўвання, у цэлым жа твор успрымаецца лёгка, захоплівае нязмушанай атмасферай і нестандартным для беларускага радыётэатра сюжэтам.

Такім чынам, у апошнія дзесяцігоддзе ХХ ст. Беларускае радыё вярнулася да «жывой», першаснай формы трансляцыі спектакля – непасрэдна з тэатра, што было характэрна для 1920–1930-х гг. Фіксацыя пастаноўкі без адыптацыі для эфіру, дадатковых гукавых тлумачэнняў ці слоўных апісанняў пазбаўляе падобныя работы яснасці ва ўспрыманні некаторых сцэн, акустычнай канкрэтыкі, непазбежнай для радыётэатра. Тэматыка запісаў тычылася жыцця чалавека ў ХХ ст. з праблемамі выбару, маралі, духоўнасці, прагі да шчасця, сямейнага дабрабыту.

Функцыянаванне радыётэатра на рэпрадукцыйным узроўні ў пачатку ХХІ ст. вызначаецца невялікім колькасным паказчыкам. Так, у 2011 г. рэжысёрам Л. Пташук, рэдактарам Г. Шаблінскай і гукарэжысёрам Л. Гаршуновай быў перанесены ў аўдыяльную прастору папулярны на мяжы ХХ – пачатку ХХІ ст. спектакль Купалаўскага тэатра ў пастаноўцы М. Пінігіна «Тутэйшыя» па аднайменнай п'есе Я. Купалы. У радыётворы на гістарычную, але актуальную ў нашы дні тэму адчувалася трывога аўтара за духоўную спадчыну народа, яго нацыянальную самасвядомасць. Увядзенне тлумачэнняў-рэмарак дапамагала радыёслухачам усвядоміць памеры нацыянальнай бяды, з якою трэба змагацца. У запісе зафіксавана прафесійная работа карыфeyaў сучаснага тэатра В. Манаева, М. Захарэвіч, Г. Аўсяннікава, А. Памазана, А. Падабеда, Н. Качатковай, З. Белавосцік і інш., а таксама музыка У. Кур'яна, якая надала твору адметнае гучанне, поўнае трагізму і лёгкасці, роздуму і весялосці.

Радыёверсія фантастычнага мнаспектакля У. Савіцкага «Шляхціц Завальня» па творы Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» зафіксавала выкананне акцёра Г. Аўсяннікава. У аўдыяфармаце пастаноўку Купалаўскага тэатра перанесла каманда на чале з рэжысёрам Л. Пташук. На нашу думку, у радыёверсіі амаль страчана жывое нараджэнне эмоцый і акцёрскай думкі, тэкст часта падаецца без перапынкаў, гучыць награвашчана. У рэпліках выканаўцы не хапае паўз і цішыні, што з'яўляюцца адным з моцных выразных сродкаў радыёвяшчання. Перабольшаны музычны тэкст радыёверсіі, які часам выходзіць на пярэдні план і амаль не спыняецца, таксама ўскладняе ўспрыманне твора. На нашу думку, пастаноўцы не хапае разнастайнасці гукавых планаў, якія б пазбавілі твор маўленчай статычнасці [1]. Гукарэжысёрам Д. Паўлавым у некаторых сцэнах выкарыстаны эфект

«рэха», які дадае фантастычнасці, загадкавасці, прысутнасці нейкіх звышсіл, прыцягвае ўвагу да радыёзапісу.

Апошняя на сённяшні дзень радыёверсія «Чорная панна Нясвіжа», у аснову якой пакладзены аднайменны спектакль тэатра імя Я. Купалы ў пастаноўцы В. Раеўскага па п'есе драматурга А. Дударова, запісана ў 2019 г. Пастаноўку ў аўдыяльную прастору перанеслі рэжысёр Л. Пташук, гукарэжысёр В. Бяляеў, рэдактар У. Трапянок. Акустычныя «дэкарацыі» створаны пры дапамозе музыкі В. Капыцько, напісанай для сцэнічнага ўвасаблення п'есы, акцёрскіх воклічаў, гукаў, зафіксаваных у радыёстудыі, рэверберацыі. Ролі сыгралі акцёры В. Гарцуева, П. Астравух, С. Чуб, А. Ельяшэвіч, А. Паўлаў, І. Дзянісаў. У якасці вядучага радыётвора выступіў драматург А. Дудараў. Атрымаўся шчыры, крапавы, эмацыянальны твор на гістарычную, але актуальную тэматыку пра трагічнае каханне, што мела месца здарыцца ў XVI ст. у гісторыі ВКЛ і Рэчы Паспалітай.

Такім чынам, супрацоўніцтва Беларускага радыё з Нацыянальным акадэмічным тэатрам імя Я. Купалы пачалося ў першыя гады айчыннага радыёвяшчання. Спектаклі 20–40-х гг. XX ст., якія былі ў рэпертуары, разыгрываліся ў радыёстудыі ў прамым эфіры. З укараненнем у канцы 1940-х гг. радыёзапісу з'явілася магчымасць перапрацоўваць тэатральныя работы пад умовы аўдыяльнага ўздзеяння на аўдыторыю, адаптаваць іх, што, на нашу думку, дадало лагічнасці ва ўспрыманні слухачом сюжэта. Адным з новаўвядзенняў стала з'яўленне ролі «ад аўтара», калі яе выканаўца знаёміў слухачоў з месцам дзеяння, знешнімі акалічнасцямі, фізічнымі дзеяннямі герояў радыёспектакля. Роля «ад аўтара» выкарыстоўвалася ў розныя гады ў шматлікіх радыёверсіях.

Часам актыўнага стварэння радыёверсій сталі 1950-я гг., што тлумачыцца тэхнічным перааснашчэннем Беларускага радыё, пошукам новых магчымасцей айчыннага радыётэатра. За аснову аўдыятвораў браліся тэатральныя пастаноўкі па п'есах беларускіх класікаў і аўтараў-пачаткоўцаў, а таксама выбраныя п'есы рускай драматургіі. Створаны радыёверсіі, тэматыка якіх раскрывала подзвіг народа ў гады вайны, пытанні калгаснай вёскі, станаўлення асобы, а таксама выкрывала заганы, найперш буржуазнага грамадства.

З актыўным развіццём радыёспектакляў прэзентацыйнага (прадукцыйнага) узроўню, якое прыпала на 1960-я – пачатак 1990-х гг., колькасць радыёверсій скарацілася, аднак пашырылася іх тэматычная разнастайнасць. Для эфіру рыхтаваліся радыёверсіі спектакляў Купалаўскага тэатра, пастаўленых па п'есах беларускіх і замежных класікаў, драматургаў-пачаткоўцаў, сярод якіх вылучыўся, у прыватнасці, А. Дудараў. Радыётворы прысвячаліся тэмам асэнсавання падзей Вялікай Айчыннай вайны, станаўлення асобы, нацыі, праблем калгаса і вёскі, маральнага ўзвышэння чалавека, духоўнасці, барацьбы розных ідэалогій.

Радыёверсіі прадстаўлялі шырокую жанравую палітру – ад гістарычнай драмы да сатырычнай камедыі на сучасныя тэмы, разлічаную пераважна на дарослую слухацкую аўдыторыю.

Функцыянаванне радыётэатра рэпрэзентацыйнага ўзроўню ў 1990-я гг. вызначае запіс невялікай колькасці радыёверсій па трансляцыі непасрэдна з залаў. Створаныя аўдыяспектаклі раскрывалі праблему ўзаемаадносін чалавека з уладай, жыццёвых перыпетый, маральнага выбару, сямейнага шчасця.

У нашы дні колькасць радыёверсій застаецца невялікай. Найноўшым дасягненнем дзейнасці радыётэатра рэпрадукцыйнага ўзроўню можна назваць стварэнне фантастычнага аўдыяльнага монаспектакля «Шляхціц Завальня». Сучасныя радыёверсіі раскрываюць гістарычную тэматыку; жанравая разнастайнасць прадстаўлена трагікамедыяй, фантастыкай і гістарычнай драмай. Пры пераносе сцэнічных твораў у акустычныя ўмовы па-ранейшаму выкарыстоўваецца прыём увядзення ролі «ад аўтара».

Мастацкія вартасці радыёверсій з гадамі змяняліся – калі першыя аўдыятворы будаваліся пераважна на фразях герояў, вызначальным было слова, то з 1960-х гг. у работы пачалі ўводзіцца адначасова ўсе сродкі мастацкай выразнасці радыётэатра (словы, гукі, шумы, музыка, паўзы), што ў выніку праслухоўвання фарміруе ў свядомасці слухача «праўдзівую» акустычную рэальнасць твора. Высокі выканальніцкі ўзровень забяспечаны ўдзелам у радыёверсіях выдатных акцёраў-купалаўцаў, а таксама прафесійнай дзейнасцю радыёрэжысёраў, гукарэжысёраў, рэдактараў.

За час супрацоўніцтва Беларускага радыё з Нацыянальным акадэмічным тэатрам імя Я. Купалы створаны разнастайны пласт аўдыяльных твораў, які, нягледзячы на ўмоўную другаснасць перад тэатральнымі спектаклямі, валодае ўласнымі характарыстыкамі працэсаў стварэння, функцыянавання і ўздзеяння на аўдыторыю, дапаўняе рэпертуар айнавага радыётэатра, адлюстроўвае вынікі творчай дзейнасці некалькіх пакаленняў тэатралаў, кампазітараў, супрацоўнікаў радыё.

1. Трапянок, У. А. Спецыфіка развіцця радыётэатра ў медыяпрасторы Беларусі / У. А. Трапянок ; М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск : БДУКМ, 2019. – 208 с.

U. Trapianok

The artistic embodiment of the performances of the Janka Kupala National Theatre on the Belarusian radio from the 1960s till the present days

The article deals with the study of thematic and genre variety of the radio versions recorded due to the cooperation of the Belarusian radio with the Janka Kupala National Theatre from the 1960s till the present days. These compositions illustrate the functioning of the representational level of the national radio theatre. It is underlined how technical re-equipment, new methods and modern means of artistic expression (words, sounds, noises, music, and pauses) have gradually changed the radio theatre as a unique artistic phenomenon.

Дата паступлення артыкула ў рэдакцыю: 07.09.2020.